

УДК 347.965

doi: <https://doi.org/10.33270/03212801.65>

Згама А. О. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3904-7477>;

Зятіна Д. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського праву і процесу Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1077-1453>

Гонорар успіху представника в контексті витрат на правничу допомогу: юридично-психологічний аспект і практика застосування в господарському судочинстві

*Метою статті є висвітлення сутності гонорару успіху судового представника в контексті витрат на правничу допомогу й виокремлення юридично-психологічних аспектів застосування гонорару успіху, основних проблем і тенденцій правозастосування. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до визначеної мети, специфіки об'єкта, а також предмета дослідження. Методологічну основу дослідження становили загальнонаукові й спеціальні методи. За допомогою методу пізнання досліджено проблеми правового регулювання щодо гонорару успіху. Порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу законодавства та наукових категорій. Для теоретичного осмислення різних аспектів проблеми використано метод аналізу й синтезу (зокрема, визначення можливості адаптації іноземного законодавства до процесів, що відбуваються в сучасній Україні). **Наукова новизна** полягає в розробленні концепції застосування гонорару успіху у вітчизняному правовому полі. Запропоновано визначення розміру винагороди адвоката (гонорар успіху) у твердій грошовій сумі або шляхом застосування розрахункової формули, зокрема відсотковому еквіваленті до розміру вимог, або іншим способом за умови можливості її чіткого визначення, сплата якої залежить від результату наданої правничої допомоги. Обґрунтовано, що межі застосування гонорару успіху мають окреслюватися не шляхом заборон й обмежень щодо окремих категорій справ, а формуванням морально-етичних якостей адвоката, заборонаю на зловживання правом на гонорар успіху крізь призму моральної, матеріальної та дисциплінарної відповідальності адвоката. **Висновки.** На підставі здійсненого дослідження визначено, що гонорар успіху як складова гонорару судового представника (адвоката) належить до судових витрат на правничу допомогу. Механізм відшкодування цих витрат передбачає: наявність положення стосовно гонорару успіху в договорі про надання правничої допомоги з чітким формулюванням визначення його розміру й умов сплати; підтвердження факту понесення витрат на оплату гонорару успіху; дотримання критеріїв співмірності та розумності під час розподілу судових витрат.*

Ключові слова: гонорар успіху; гонорар адвоката; витрати на правничу допомогу; судові витрати; господарське судочинство.

Вступ

З набранням чинності нової редакції Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України від 3 жовтня 2017 року запроваджено нові правила здійснення господарського судочинства. Змінено підхід до відшкодування витрат на правничу допомогу: склад гонорару адвоката, попереднє визначення та забезпечення витрат на професійну правничу допомогу, відсутність граничного розміру компенсації витрат на таку допомогу, відсутність обов'язку доводити факт оплати послуг адвоката на момент прийняття судового рішення. Водночас наявність у судових рішеннях оцінних категорій, серед яких «реальність», «розумність», «співмірність» судових витрат, навряд чи сприяє єдності правозастосовної практики.

Поряд з найбільш обговорюваними питаннями стосовно критеріїв зменшення розміру витрат на правничу допомогу чи підтвердження оплати послуг адвоката викликають дискусію і практичну потребу такі, як визначення концепції гонорару

судового представника (адвоката). Зокрема, невизначеною залишається правова сутність «гонорару успіху», відомого у світовій практиці як «contingency fee», «success fee», «no win no fee», «ractum de quota litis». Суть такого гонорару зводиться до виплат адвокату винагороди у випадку позитивного вирішення спору судом пропорційно сумі стягненого чи присудженого майна, коштів, замість попереднього авансування. Утім погляди дослідників з позицій обрання моделі гонорару успіху судового представника, застосування його меж, можливого включення до складу судових витрат і загалом доцільності власне інституту різняться. Недостатньо дослідженими залишаються і психологічні аспекти представленого механізму формування договірних відносин у судовому представництві.

Крім того, формування наукового підґрунтя концепції гонорару успіху має практичну необхідність у зв'язку з неоднозначністю правозастосовної практики, що безпосередньо пов'язано з виконанням завдань господарського судочинства.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у визначенні сутності гонорару успіху судового представника в контексті витрат на правничу допомогу й окреслення у зв'язку із цим юридично-психологічних аспектів застосування цього правового інституту, основних проблем і тенденцій правозастосування.

Науковим дослідженням окремих питань застосування гонорару успіху в Україні свої праці присвятили О. Дроздов, С. Іваницький, С. Козлов, О. Фоміна, П. Цимбал, Д. Черняченко та ін. Попри значну кількість наукових розробок окремих аспектів цього правового інституту, у юридичній літературі та судовій практиці немає одностайності щодо розуміння правової сутності гонорару успіху судового представника, його зв'язку з витратами на правничу допомогу, а також перспектив розвитку у вітчизняній правовій системі.

Виклад основного матеріалу

Правову регламентацію виплати винагороди адвокату становить Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», зокрема ст. 30 ("Zakon Ukrainy", 2012) і ст. 28 Правил адвокатської етики ("Pravyla advokatskoj etyky", 2017). Відповідно до цих нормативних актів гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва й надання інших видів правової допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначають у договорі про надання правової допомоги. Серед критеріїв встановлення розміру гонорару враховують складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта, витрачений час на справу тощо.

Як вбачається, спеціальні акти з питань регулювання гонорару адвоката не містять ні положень стосовно власне визначення гонорару успіху, ні прямої заборони його застосування на договірних засадах між адвокатом і клієнтом.

Відсутність законодавчої регламентації поняття «гонорар успіху» спонукає до наукового пошуку. У публікаціях із цієї проблематики можемо натрапити на позицію, що в іноземній практиці залежно від результатів справи для визначення варіантів оплати послуг адвоката поряд з гонораром успіху (англ. *success fee*, лат. *actum de quota litis*) використовують також «імовірний гонорар» (англ. *contingency fee*) й «умовний гонорар» (англ. *conditional fee*). Дослідник С. Козлов зауважує, що гонораром успіху є власне поняття, закріплене Загальним кодексом правил для адвоката країн ЄС. Імовірним гонораром слід вважати гонорар за послуги адвоката, який виплачують тільки в разі успішного вирішення справи або укладення мирової угоди з вигодою для

клієнта і переважно становить процентну частку від суми, яку адвокату вдалося отримати або узгодити від імені клієнта. Умовний гонорар має форму додаткової винагороди, яку виплачують адвокату, крім заздалегідь узгодженого гонорару за послуги в разі успішного для клієнта вирішення справи, включаючи гонорар за умовою «немає виграшу – немає оплати» (Kozlov, 2020).

Отже, суть імовірного гонорару зводиться до отримання адвокатом єдиної винагороди (гонорару), безпосередньо пов'язаної із фактом позитивного результату для клієнта в його справі, у формі, визначеній на договірних засадах між останнім й адвокатом. Умовний гонорар становлять: 1) заздалегідь узгоджений гонорар за судове представництво; 2) додатковий гонорар у разі отримання позитивного результату клієнтом у справі у формі, визначеній на договірних засадах між останнім й адвокатом.

Своєю чергою Загальний кодекс правил для адвокатів країн ЄС у п. 3.3 оперує поняттям «*actum de quota litis*», який визначено як угоду, що укладається між адвокатом і клієнтом до винесення остаточного рішення стосовно справи, що розглядають, у якій клієнт є однією із заінтересованих сторін. Згідно з такою угодою, клієнт зобов'язується у випадку винесення рішення на його користь виплатити адвокату винагороду у вигляді грошової суми чи будь-якій іншій формі ("Zahalnyi kodeks", 1988). У п. 3.3.1 міститься заборона на укладення таких угод. Водночас слід акцентувати на положеннях п. 3.3.3, відповідно до якого угода про виплату адвокату гонорару згідно з вартістю майна, що оспорується, не є *actum de quota litis*, якщо розмір винагороди визначено за офіційною шкалою гонорарів або за наявності контролю з боку компетентного органу, юрисдикція якого поширюється на адвоката. Отже, Правила для адвокатів країн ЄС все ж таки не виключають можливості застосування угод *actum de quota litis*, встановлюючи межі застосування зазначеного інституту. Така угода може мати форму умовного гонорару (найчастіше застосовують у країнах континентальної правової системи), він не втрачає загальної назви «гонорар успіху» адвоката, однак відоміший за традиційною назвою «*actum de quota litis*». Хоча право ЄС має пріоритет над національним законодавством держав, що входять до його складу, проте країни-учасниці можуть дозволити певну форму гонорару успіху, ураховуючи специфіку розвитку національної правової системи. Тому форма ймовірного гонорару залежно від законодавчих особливостей окремих країн ЄС і домовленостей між сторонами теж має право на існування.

Водночас навіть у тих державах, де є заборони чи обмеження в застосуванні гонорару успіху, передбачені додаткові стимули для підвищення ефективності роботи адвокатів.

Наприклад, у Швейцарській конфедерації, відповідно до ст. 12 Федерального закону про вільне пересування (циркуляції) адвокатів, адвокат не має права до закінчення справи укладати угоду, за якою його гонорар буде залежати від результату справи, а також відмовитися від свого гонорару в разі несприятливого результату справи. Натомість цей закон не забороняє адвокатам застосовувати принцип *actum de palmario* як надбавку до гонорару в разі позитивного завершення справи для клієнта ("*Loi fédérale*", 2000). Ці положення знайшли відображення також у Кодексі професійної етики для адвокатів всіх колегій від 10 червня 2005 року, розробленому Швейцарською Федерацією адвокатів.

В Іспанії є власний еквівалент гонорару успіху – *Cuota litis*. Такий вид гонорару надає можливість клієнту обрати інший спосіб фінансування, зменшивши розмір авансових виплат за адвокатські послуги, оскільки останні можуть бути покриті з отриманого відшкодування (Óscar, 2018).

Уже стало традицією, що розвиток українського законодавства відбувається під впливом імплементації до нього різних підходів з іноземних правових систем. На можливості використання *actum de quota litis* в Україні акцентують також представники юридичної науки (Ivanutskyi, 2017, p. 445).

Раціональність гонорару успіху не викликає сумнівів, оскільки такий підхід спрямований на посилення принципу змагальності та стимулює адвоката докласти максимальних зусиль для виграшу у справі. Якщо цей гонорар розглядати в матеріальній площині як відносини між адвокатом і клієнтом, то жодних зауважень і нарікань із цього приводу бути не може, з огляду хоча б на принцип свободи договору. Натомість іншою стороною медалі залишається питання відшкодування витрат під час застосування гонорару успіху. Адже застосування останнього в кінцевому результаті позначається на матеріальному становищі сторони, яка програла справу.

З приводу включення гонорару успіху до складу витрат на правничу допомогу позиції юристів розділилися. Зокрема, партнер ЮФ «Головань і Партнери» І. Головань зазначає, що недоцільно допускати обов'язковість відшкодування гонорару успіху стороною, що програла, як і судових витрат, бо гонорар успіху є тими коштами, якими сторона не ризикує: вона або програє справу й не повинна буде сплатити цю суму адвокату, або виграє і ще додатково «заробить» ці кошти від сторони, що програла (Zozulia). На «моральних» аспектах покладення гонорару успіху на сторону, що програла справу з огляду на відсутність ризиковості, також акцентує адвокат фірми «PavlenkoLegalGroup І. Столярчук (Stoliarchuk).

Іншу думку в окресленій проблематиці обстоює Д. Черняченко. Зокрема, автор розглядає «гонорар успіху» як частину інституту судових витрат в ролі субінституту. Водночас Д. Черняченко зауважує, що у випадку використання ймовірного гонорару за успішного для клієнта результату справи він повинен отримати відшкодування своїх витрат і правничу допомогу з відповідача в розумних межах. У разі застосування умовного гонорару він бачить два варіанти: 1) якщо поточні витрати адвоката були оплачені клієнтом заздалегідь (до ухвалення судом рішення), а надалі рішення суду було на користь клієнта, то відшкодуванню підлягає сума фактичних витрат без урахування «гонорару успіху»; 2) якщо фактичні витрати адвоката були оплачені частково (до ухвалення судом рішення), а інша їх частина стала складовою гонорару успіху, то у випадку, якщо справу виграно, відповідач відшкодовує всі фактично понесені витрати з вирахуванням із гонорару успіху суми, яка є «винагородою за успіх» (Cherniachenko, 2020, p. 234). Маємо переконання, що відшкодування витрат на правничу допомогу, зокрема з урахуванням гонорару успіху, не може залежати від його форми. Є загальні засади відшкодування витрат на правничу допомогу, визначені на рівні процесуального закону. Цей підхід здійснюватиме дестабілізаційну функцію в суспільстві з огляду на розуміння цього інституту учасниками правовідносин.

У правозастосовній практиці наріжним каменем стало питання відшкодування витрат на правничу допомогу з використанням гонорару успіху. Спробуємо прослідкувати загальну тенденцію у розв'язанні цієї проблеми.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) підходить до розуміння гонорару успіху як домовленості, за якою клієнт зобов'язується виплатити адвокату як винагороду певний відсоток від присудженої йому судом грошової суми, якщо рішення буде на користь клієнта. Такі суми підлягають сплаті за умови юридичної дійсності угоди. Під час відшкодування судових витрат мають бути встановлені їх реальність, необхідність і розумність їх розміру (рішення від 19 жовтня 2000 року у справі «Іатрідіс проти Греції», §55). Концепція розумності судових витрат відображена також у справі «Пакдемірлі проти Туреччини» (Pakdemirli v. Turkey), §70–72, скарга № 35839/97.

З цього приводу Д. Луспенник, аналізуючи практику ЄСПЛ з окресленої проблематики, зазначив, що ЄСПЛ вирішив не заперечувати можливість укладення таких угод, залишивши питання про їх юридичну силу на розсуд національного права. Водночас ЄСПЛ розглядає як угоду про винагороду в разі виграшу (*quota litis*) тільки угоди, за якими гонорар адвокату має виплачуватися саме у вигляді частки, визначеної в

процентах, від тієї суми, яка може бути присуджена в разі виграшу справи. ЄСПЛ розглядає як доказ дійсності витрат угоду, у якій в заявника обов'язок виплатити гонорар виникає в разі виграшу справи, а його розмір визначений у вигляді твердої суми (Luspenyk).

Водночас ЄСПЛ у рішенні від 18 січня 2011 року у справі «MGN LIMITED проти Сполученого Королівства» визначив, що стягнення зі сторони, що програла справу, гонорару успіху є порушенням статті 10 Конвенції з прав людини і основоположних свобод. Водночас порушенням Конвенції визнано не власне гонорар успіху, а саме стягнення зі сторони, що «програла» справу.

Цікавим є той факт, що прихильники гонорару успіху адвоката наводять як приклад інше рішення ЄСПЛ від 13 листопада 2018 року у справі «Пауль і Бородин проти Росії». Вони зауважують, що суд підтримав адвокатів, чий «гонорар успіху» був оскаржений прокурором через 2,5 роки після стягнення, хоча в цій справі йдеться про необґрунтоване продовження термінів апеляції як втручання в принцип правової визначеності.

У рішенні ЄСПЛ по справі ČERNIUS AND RINKEVIČIUS v. LITHUANIA від 18 лютого 2020 року увагу акцентовано на порушенні п. 1 ст. 6 Конвенції (право на справедливий суд) у зв'язку з відмовою адміністративними судами Литви відшкодувати витрати на правову допомогу особам, які в судовому порядку успішно оскаржили неправомірно призначені штрафи у сфері охорони праці. Заявники скаржилися на відмову національних судів присудити їм відшкодування судових витрат після вирішення спору на їхню користь і стверджували, що вони опинилися в гіршому становищі, ніж якби вони прийняли рішення не звертатися до суду за захистом своїх прав. Заявники витратили на правову допомогу суму коштів, яка перевищувала суму призначеного їм штрафу ("Ohliad rishen", 2020).

Гонорар успіху у вітчизняній судовій практиці пройшов шлях від лояльного ставлення до заборони, і навпаки.

У своїй постанові від 15 листопада 2016 року у справі № 925/71/16 Вищий господарський суд України, посилаючись на ст. 6, 627 та 628 ЦК України, зазначив, що така умова договору, як «гонорар успіху», цілком відповідає принципу свободи договору й не має колізій з нормами чинного законодавства ("Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu", 2016). Зазначимо, що в цій справі гонорар успіху так і не був стягнутий з огляду на недодержання кінцевої мети й неотримання бажаного результату від діяльності представника.

Більш категоричною стосовно законності гонорару успіху є позиція Верховного Суду України (ВСУ), наведена в постанові від 12 червня

2018 року у справі № 462/9002/14-ц. ВСУ у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду зазначив, що за своїм змістом і правовою природою гонорар успіху не є ціною договору (платою за надані послуги) у значенні ст. 632, 903 ЦК України й ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а є платою за результат (позитивне рішення), досягнення якого, відповідно до умов договору, не залежить від фактично наданих послуг. Включення в умови договору про надання юридичних послуг пункту про винагороду адвокату за досягнення позитивного рішення суду суперечить основним засадам здійснення правосуддя в Україні й актам цивільного законодавства. Тож суд визнав недійсним пункт договору про надання правової допомоги, який передбачав винагороду адвокату за досягнення позитивного рішення суду (гонорар успіху) ("Postanova Verkhovnoho Sudu", 2018).

Своєрідну крапку в питанні застосування гонорару успіху поставила Велика Палата ВСУ у справі № 904/4507/18 від 12 травня 2020 року. Зокрема, суд визначив, що сума, обумовлена сторонами до сплати у твердому розмірі під відкладальною умовою, є складовою гонорару адвоката. Під час вирішення питання щодо розподілу судових витрат слід оцінювати розумність витрат, їх співмірність із ціною позову, складністю справи та її значенням для позивача ("Postanova Velykoi Palaty", 2020).

Отже, ВСУ дослідив правову сутність гонорару успіху, визначивши його як відкладальну умову, що є цілком логічним у цьому контексті.

Наразі суди нижчих інстанцій підтримують таку позицію ВСУ й не заперечують можливість відшкодування витрат на правничу допомогу, до яких включається і власне гонорар успіху. Водночас суди враховують, що розмір гонорару визначається за погодженням адвоката з клієнтом і може бути змінений лише за взаємною їх домовленістю; суд не має право його змінювати, втручатися в правовідносини адвоката та його клієнта. Для включення всієї суми гонорару у відшкодування за рахунок відповідача, відповідно до положень ст. 126 ГПК України ("Hospodarskyi protsesualnyi kodeks", 1991), має бути встановлено, що за цих обставин справи такі витрати були необхідними, а розмір цих витрат є розумним і виправданим. Тобто суд зобов'язаний оцінити рівень адвокатських витрат, що мають бути присуджені з огляду на те, чи були такі витрати понесені фактично, але й також чи була їх сума обґрунтованою. Суд не зобов'язаний присуджувати сторони, на користь якої відбулося рішення, усі його витрати на адвоката, якщо, керуючись принципами справедливості та верховенством права, встановить, що розмір гонорару, визначений стороною та його адвокатом, є завищеним щодо

іншої сторони спору, зважаючи на складність справи, витрачений адвокатом час, і неспіврозмірним, порівняно з ринковими цінами адвокатських послуг. Таким чином, під час визначення суми відшкодування суд має виходити з критерію реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності й необхідності), а також критерію розумності їхнього розміру, з огляду на конкретні обставини справи та фінансовий стан обох сторін ("Rishennia Hospodarskoho sudu", 2020).

У юридичній літературі акцентовано, що порядком визначення розміру такого гонорару повинен бути чітко врегульованим на законодавчому рівні, а під час прийняття рішення про компенсацію витрат на надання правничої допомоги суд має керуватися принципами співмірності й розумності, а також урахувати поведінку сторони, яка прогнала на досудових стадіях врегулювання спору (Bahdashkina, 2018, р. 38-39).

Стосовно принципу співмірності судових витрат слід зазначити, що ця категорія є доволі суб'єктивною і знаходиться у взаємодії з дискреційними повноваженнями суду. Реалізація цих повноважень може бути застосована лише за клопотанням іншої сторони. Водночас обов'язок доведення неспівмірності витрат покладено на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги. Аналізуючи положення ч. 2 ст. 126 ГПК України, зазначимо, що розмір витрат на правничу допомогу адвоката визначають згідно з умовами договору про надання правничої допомоги й на підставі відповідних доказів щодо обсягу наданих послуг, виконаних робіт та їх вартості, що сплачена або підлягає сплаті відповідною стороною або третьою особою.

Відповідно до ч. 4 ст. 126 ГПК України, розмір витрат має бути співмірним зі складністю справи та виконаних адвокатом робіт; часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт; обсягом наданих адвокатом послуг; ціною позову та значенням справи для сторони. Наприклад, наразі під час встановлення співмірності витрат на професійну правничу допомогу господарські суди беруть до уваги: 1) ціни на адвокатські послуги в регіоні (ухвала господарського суду в Одеській області від 31 травня 2018 року у справі № 916/470/18); 2) витрати на етапі апеляційного та касаційного розгляду (додаткова постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 січня 2018 року у справі № 923/567/17); 3) виконання аналогічних робіт двома адвокатами, розмір і сутність поданих документів, тривалість та кількість судових засідань, ринкова вартість юридичних послуг (додаткова постанова Київського апеляційного господарського суду від 6 лютого 2018 року у

справі № 910/20357/16); 4) складність справи з огляду на кількість поставок товару, важливість справи для сторони, незначний відсоток гонорару від стягнутої суми заборгованості (постанова Одеського апеляційного господарського суду від 17 квітня 2018 року у справі № 916/2786/17) тощо.

Досліджуючи питання застосування гонорару успіху, Я. Фляжнікова зауважила, що розмір гонорару адвоката має вільно обумовлюватися виключно адвокатом і клієнтом, а суд не має права втручатися в ці домовленості, коригуючи їх своїми рішеннями (Fliazhnikova, 2020, р. 98). Проте така позиція суперечить загальним засадам судочинства, зокрема господарському. Оскільки закон не забороняє застосовувати різні варіації розрахунку гонорару, навіть включати в договір про надання правничої допомоги положення щодо визначення гонорару, сплата якого залежатиме від успішного вирішення справи. Відповідно гонорар успіху за своєю сутністю належить саме до витрат на професійну правничу допомогу, а отже, на нього розповсюджуються правила розподілу між сторонами разом з іншими судовими витратами, регламентовані ст. 126 ГПК України.

Крім того, пропозиція Я. Фляжнікової (Fliazhnikova, 2020, р. 98) стосовно визначення розміру винагороди за обов'язкове представництво в суді виключно нормативно-правових актів за офіційною шкалою гонорарів і під контролем органів адвокатського самоврядування також видається сумнівною. Утім ці обмеження лише будуть гальмувати використання цього інституту, оскільки так втрачається призначення гонорару успіху: стимулювання адвоката якісніше працювати в інтересах клієнта, у якого не має матеріальної можливості чи бажання авансувати оплату послуг свого представника в суді.

У юридичній літературі акцентують на недоцільності застосування гонорару успіху в кримінальних справах, сімейних спорах під час розірвання шлюбу, стягнення аліментів або поділу спільно нажитого майна (Ivanutskyi, 2018, р. 85). Поширеною є думка, що гонорар успіху слід застосовувати лише в майнових справах, де очевидний «економічний» успіх справи (Milchenko, Savchuk, & Tsymbal, 2020, р. 432). Такі висновки ґрунтуються нібито на етичних засадах, базових соціальних цінностях і підкріплюються іноземною практикою. Водночас, якщо прослідкувати тенденції розвитку інституту гонорару успіху в різних країнах, то можемо спостерігати процеси лібералізації в цьому питанні й поступову відмову від обмежень його застосування.

Наукова новизна

В окресленій проблематиці має йтися не про створення перешкод чи обмежень для

використання гонорару успіху, а про формування морально-етичних якостей адвоката, заборону на зловживання правом на гонорар успіху. Не може бути використання гонорару успіху, якщо договір про надання правничої допомоги укладають на вкрай не вигідних умовах для клієнта та/або під впливом тяжких для нього обставин.

Слід урахувати, що особливість адвокатської діяльності полягає в підвищеному рівні професійної відповідальності (перед клієнтом, суспільством, адвокатською спільнотою, перед собою). Водночас слід акцентувати на моральній відповідальності адвоката: від результату його діяльності залежать не лише життя, здоров'я, добробут клієнта, а й добробут, його ділова репутація та авторитет.

Тому до найважливіших якостей, що мають бути притаманні адвокату, першочергово належать такі: чесність і порядність, передусім з тими, хто тобі довіряє; добросовісність – означає, що ви будете з максимальною віддачею виконувати свої обіцянки клієнту; етичність, яка має виявлятися у слові й учинках; компетентність – обізнаність (Starodubtsev, & Stebeliev, 2019, p. 95).

Цілком правильно зауважує голова Ради адвокатів Одеської області Й. Бронз, що коли адвокат розуміє майнове становище клієнта, призначає прийнятний для нього гонорар, він тим самим завойовує повагу не тільки своїх клієнтів, а й колег, які не можуть не розуміти тих спонукальних мотивів, якими керувався адвокат, отримуючи скромний гонорар або взагалі звільняючи клієнта від оплати (Bronz, 2019, p. 17-20).

Розподіл ризиків між клієнтом і адвокатом, що наявний у разі застосування гонорару успіху, є вигідним для обох сторін. У випадку авансування витрат на адвоката клієнт досить часто залишається і без позитивного результату у справі, і без коштів (і це за умови, що ці кошти в нього є), натомість гонорар успіху буде стимулювати адвоката працювати самовіддано, максимально враховувати інтереси клієнта.

Загальною тенденцією розвитку ринку юридичних послуг у всьому світі є їх доступність окремим категоріям осіб. Наприклад, у Німеччині за рахунок бюджету земель є можливість отримати допомогу на судові витрати (Prozesskostenhilfe). Цей інститут функціонує з метою підтримки заявника у випадках, якщо його дохід не дозволяє покрити витрати на судового представника. Заява підлягає обов'язковій перевірці щодо перспектив позову й відсутності ознак зловживання правом на судовий захист (Varendrecht et al., 2014, p. 85-86, 91-93).

Схожу модель підтримки осіб, що не можуть сплатити судові витрати, передбачено і у Франції. Зокрема, за даними міністерства юстиції Франції станом на 2021 рік, якщо дохід домогосподарства

становить за рік 11 262 євро і менше, заявнику буде сплачено 100 % витрат на судового представника або інші судові витрати, від 11236 до 13312 євро – 55 %, від 11313 до 16890 євро – 25 % ("Aide juridictionnelle").

Ми поділяємо пропозицію щодо внесення змін до ст. 30 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», ст. 28 Правил адвокатської етики, сформульовану О. Дроздовим (Drozdov), у контексті надання адвокату права включати в договір про надання правничої допомоги положення, за яким розмір та/або виплата клієнтом винагороди залежить від результату такої допомоги, що підтверджується судовим рішенням на користь клієнта. Розмір винагороди адвоката (гонорар успіху) визначають у твердій грошовій сумі або шляхом застосування розрахункової формули, зокрема відсотковому еквіваленті до розміру вимог, або іншим способом за умови можливості її чіткого визначення, а виплата цілком або частково може бути поставлена в залежність від результату наданої правничої допомоги.

Формула отримання відшкодування витрат на правничу допомогу, включаючи гонорар успіху, передбачає:

– наявність положення стосовно гонорару успіху в договорі про надання правничої допомоги з чітким формулюванням визначення його розміру й умов сплати;

– підтвердження факту понесення витрат на оплату гонорару успіху;

– дотримання критеріїв співмірності й розумності під час розподілу судових витрат.

Висновки

Отже, гонорар успіху незалежно від його форм (імовірний чи умовний) має право на практичне застосування в Україні. Умовні гонорари вважають «ключем людини із середніми статками до будинку суду» (De Backere, & De Lathauwer, 2013, p. 108). Оскільки за своєю правовою сутністю гонорар успіху є складовою гонорару судового представника (адвоката), його варто розглядати в контексті витрат на правничу допомогу, а отже, особа, яка його сплачує, повинна мати право на відшкодування таких витрат з іншої сторони за умови винесення судового рішення на її користь. Така обставина не може залежати від того, яку форму гонорару успіху застосовують. Розв'язання цієї проблеми знаходиться в площині вияву дискреційних повноважень суду, як і загалом витрати на правничу допомогу.

REFERENCES

- Aide juridictionnelle. (n.d.). www.service-public.fr. Retrieved from <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074>.
- Bahdashkina, S. (2018). Novi kodeksy - inshi vytraty [New codes - other costs]. *Yurydychna Hazeta, Legal Gazette*, 50, 38-39 [in Ukrainian].
- Barendrecht, M., Kistemaker, L., & Scholten, H.J. (et al.). (2014). *Legal Aid in Europe: Nine Different Ways to Guarantee Access to Justice?* WODC: Ministerie van Veiligheid en Justitie. Retrieved from https://www.eerstekamer.nl/overig/20140520/legal_aid_in_europe_nine_different_2/document.
- Bronz, Y.L. (2019). Eticheskie problemy advokatskoy deiatelnosti: povtorenie urokov i zadanie na budushchee [Ethical issues of advocacy: repeating lessons and assignments for the future]. *Visnyk Odeskoi advokatury, Bulletin of the Odessa Bar*, 17-20 [in Russian].
- Cherniachenko, D. (2020). "Honorar uspikhu" advokata ta yoho spivvidnoshennia z instytutom sudovykh vytrat ["Success fee" of a lawyer and his relationship with the institution of court costs]. *Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava, The Journal of Eastern European Law*, 82, 226-236 [in Ukrainian].
- De Backere, C., & De Lathauwer, N. (2013). Contingent Fees: Beyond the intuitive threat. *Jura Falconis*, 1(49), 101-126. Retrieved from https://www.academia.edu/12224470/Contingent_Fees_Beyond_the_intuitive_threat.
- Drozdov, O. *Honorar uspikhu advokata: svitovyi dosvid i perspektyvy zakonodavchoho vrehuliuvannia v Ukraini [Attorney's fee: world experience and prospects of legislative settlement in Ukraine]*. Retrieved from https://jurliga.ligazakon.net/analytics/171358_gonorar-uspikhu-advokata-svtoviy-dosvd--perspektivi-zakonodavchogo-vregulyuvannya-v-ukran [in Ukrainian].
- Fliazhnikova, Ya. (2020). Pro honorar uspikhu advokata [About the lawyer's success fee]. *European political and law discourse*, 7(1), 92-99. Retrieved from <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-1/15.pdf> [in Ukrainian].
- Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 6 lystop. 1991 r. No. 1798-XII [Procedural Code of Ukraine from November 6, 1991, No. 1798-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 56 [in Ukrainian].
- Ivanutskyi, S.O. (2017). *Teoretychni osnovy orhanizatsii advokatury v Ukraini: pryntsyipy ta systema [Theoretical foundations of the organization of advocacy in Ukraine: principles and system]*. Kyiv: Interservis [in Ukrainian].
- Ivanutskyi, S.O. (2018). Ractum de quota litis: perspektyvy vykorystannia v suchasni advokatskii praktytsi [Act of de quota litis: prospects for use in modern law practice]. *Yuryst Ukrainy, Lawyer of Ukraine*, 2(37), 83-86. doi: 10.31359/2222-5544-2018-37-2-83 [in Ukrainian].
- Kozlov, S. (2020). Chomu v Ukraini dosi "ne liubliat" honorar uspikhu advokata [Why in Ukraine still do not "like" the success of a lawyer]. *Yurydychna hazeta online, Legal newspaper online*, 6. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chomu-v-ukrayini-dosi-ne-lyublyat-gonorar-uspikhu-advokata.html> [in Ukrainian].
- Loi fédérale sur la libre circulation des avocats (Loi sur les avocats, LLCA). (2000). (Etat le 1er janvier 2017). (n.d.). *fedlex.data.admin.ch*. Retrieved from <https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/2002/153/20170101/fr/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-2002-153-20170101-fr-pdf-a.pdf>.
- Luspenyk, D. *Honorar uspikhu advokata: praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Attorney's fee: the case law of the European Court of Human Rights]*. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/publication/132954-gonorar-uspikhu-advokata-praktika-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini> [in Ukrainian].
- Milchenko, N.S., Savchuk, M.V., & Tsybal, P.V. (2020). "Honorar uspikhu" v diialnosti advokata ["Success fee" in the activities of a lawyer]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, Legal scientific electronic journal*, 8, 430-432. doi: <http://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/106> [in Ukrainian].
- Ohliad rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny za period z 17 liut. 2020 r. po 21 liut. 2020 r. [Review of decisions of the European Court of Human Rights for the period from 17.02.2020 to 21.02.2020]. (n.d.). *supreme.court.gov.ua*. Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ogljad_ESPL_7.pdf [in Ukrainian].
- Óscar, F.L. *Los honorarios y el pacto de cuota litis*. (2018). Retrieved from <https://www.legaltoday.com/opinion/blogs/gestion-del-despacho-blogs/blog-manual-interno-de-gestion/los-honorarios-y-el-pacto-de-emcuota-litisem-2018-11-15>.
- Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 12 trav. 2020 r. Sprava No. 904/4507/18 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of Ukraine from May 12, 2020. Case No. 904/4507/18]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91572017> [in Ukrainian].
- Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy u skladi suddiv Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 12 cherv. 2018 r. Sprava No. 462/9002/14-ts [Resolution of the Supreme Court of Ukraine composed of judges of the Civil Court of Cassation from June 12, 2018. Case No. 462/9002/14-ts]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75003682> [in Ukrainian].
- Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 15 lystop. 2016 r. Sprava No. 925/71/16 [Resolution of the Supreme Commercial Court of Ukraine from November 15, 2016. Case No. 925/71/16]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62823481> [in Ukrainian].
- Pravyla advokatskoi etyky: vid 9 cherv. 2017 r. [Rules of lawyer ethics from June 9, 2017]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> [in Ukrainian].
- Rishennia Hospodarskoho sudu Odeskoi oblasti vid 11 lystop. 2020 r. Sprava No. 916/1936/20 [Decision of the Commercial Court of Odessa region from November 11, 2020. Case No. 916/1936/20]. (n.d.). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92886898> [in Ukrainian].

- Starodubtsev, A.A., & Stebeliev, A.M. (2019). Teoretyko-pravovyi analiz etychnykh zasad advokatskoi diialnosti [Theoretical and legal analysis of the ethical principles of advocacy]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina, Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University*, 28, 90-96. doi: 10.26565/2075-1834-2019-28-11 [in Ukrainian].
- Stoliarchuk, I. *Shchodo rishennia VP VS stosovno "honoraru uspiyku" [Regarding the decision of the Supreme Court regarding the "success fee"]*. Retrieved from <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/shchodo-rishennya-vp-vs-stosovno-gonoraru-uspihu.html> [in Ukrainian].
- Zahalnyi kodeks pravyl dlia advokativ krain Yevropeiskoho Spivtovarystva: mizhnar. dok. vid 1 zhovt. 1988 r. [General Code of Rules for Advocates of the European Community from October 1, 1988]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro advokaturu i advokatsku diialnist": vid 5 lyp. 2012 r. No. 5076-VI [Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy Activity" from July 5, 2012, No. 5076-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 27, 1438 [in Ukrainian].
- Zozulia, N. *Honorar uspiyku u sudovomu protsesi: buty chy ne buty [Success fee in court: to be or not to be]*. Retrieved from <https://www.ukrainepravo.com/news/ukraine/gonorar-uspiyku-u-sudovomu-protsesi-buty-chy-ne-buty/> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Aide juridictionnelle. URL: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074>.
- Багдашкіна С. Нові кодекси – інші витрати. *Юридична Газета*. 2018. № 50. С. 38–39.
- Legal Aid in Europe: Nine Different Ways to Guarantee Access to Justice? / [M. Barendrecht, L. Kistemaker, H. J. Scholten etc.]. WODC: Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2014. 120 p. URL: https://www.eerstekamer.nl/overig/20140520/legal_aid_in_europe_nine_different_2/document.
- Бронз Й. Л. Етичеські проблеми адвокатської діяльності: повторення уроків і завдання на майбутнє. *Вісник Одеської адвокатури*. 2019. Спецвип. «Адвокатська етика». С. 17–20.
- Черняченко Д. «Гонорар успіху» адвоката та його співвідношення з інститутом судових витрат. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 82. С. 226–236.
- De Backere C., De Lathauwer N. Contingent Fees: Beyond the intuitive threat. *Jura Falconis*. 2013. No. 1. Vol. 49. P. 101–126. URL: https://www.academia.edu/12224470/Contingent_Fees_Beyond_the_intuitive_threat.
- Дроздов О. Гонорар успіху адвоката: світовий досвід і перспективи законодавчого врегулювання в Україні. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/171358_gonorar-uspkhu-advokata-svtoviy-dosvd--perspektivi-zakonodavchogo-vregulyuvannya-v-ukran.
- Фляжнікова Я. Про гонорар успіху адвоката. *European political and law discourse*. 2020. Vol. 7. Issue 1. P. 92–99. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2020/2020-7-1/15.pdf>.
- Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листоп. 1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
- Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2017. 800 с.
- Іваницький С. О. Pactum de quota litis: перспективи використання в сучасній адвокатській практиці. *Юрист України*. 2018. № 2 (37). С. 83–86. doi: 10.31359/2222-5544-2018-37-2-83.
- Козлов С. Чому в Україні досі «не люблять» гонорар успіху адвоката. *Юридична газета online*. 2020. № 6. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/chomu-v-ukrayini-dosi-ne-lyublyat-gonorar-uspihu-advokata.html>.
- Loi fédérale sur la libre circulation des avocats (Loi sur les avocats, LLCA). du 23 juin 2000 (Etat le 1er janvier 2017). URL: <https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/2002/153/20170101/fr/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-2002-153-20170101-fr-pdf-a.pdf>.
- Луспенік Д. Гонорар успіху адвоката: практика Європейського суду з прав людини. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/132954-gonorar-uspiyku-advokata-praktika-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>.
- Мільченко Н. С., Савчук М. В., Цимбал П. В. «Гонорар успіху» в діяльності адвоката. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020 № 8. С. 430–432. doi: <http://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/106>.
- Огляд рішень Європейського суду з прав людини за період з 17 лют. 2020 р. по 21 лют. 2020 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ogljad_ESPL_7.pdf.
- Óscar F. L. Los honorarios y el pacto de cuota litis. 2018. URL: <https://www.legaltoday.com/opinion/blogs/gestion-del-despacho-blogs/blog-manual-interno-de-gestion/los-honorarios-y-el-pacto-de-emcuota-litistem-2018-11-15>.
- Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 12 трав. 2020 р. Справа № 904/4507/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91572017>.
- Постанова Верховного Суду України у складі суддів Касаційного цивільного суду від 12 черв. 2018 р. Справа № 462/9002/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75003682>.
- Постанова Вищого господарського суду України від 15 листоп. 2016 р. Справа № 925/71/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62823481>.
- Правила адвокатської етики: правила з'їзду адвокатів України від 9 черв. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.
- Рішення Господарського суду Одеської області від 11 листоп. 2020 р. Справа № 916/1936/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92886898>.

- Стародубцев А. А., Стебелев А. М. Теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2019. Вип. 28. С. 90–96. (Серія «Право»). doi: 10.26565/2075-1834-2019-28-11.
- Столярчук І. Щодо рішення ВП ВС стосовно «гонорару успіху». URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/shchodo-rishennya-vp-vs-stosovno-gonoraru-uspihu.html>.
- Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : міжнар. док. від 1 жовт. 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text.
- Про адвокатуру і адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 1438.
- Зозуля Н. Гонорар успіху у судовому процесі: бути чи не бути. URL: <https://www.ukrainepravo.com/news/ukraine/gonorar-uspikhu-u-sudovomu-protsesi-buty-chy-ne-buty/>.

Стаття надійшла до редколегії 22.01.2021

Zhama A. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of State Law Disciplines of the International Humanitarian University, Odesa, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3904-7477>;

Ziatina D. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Law and Procedure of the National University «Odesa Law Academy», Odesa, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1077-1453>

Contingency Fee of a Representative as Legal Aid Expenses: Judicial and Psychological Aspects and Practice of Application in Economic Judicial Procedure

*The purpose of the article is to study the legal essence of contingency fee of judicial representative in the context of legal expenses, to outline the judicial and psychological aspects of application of contingency fee, as well as main problems and tendencies of law enforcement practice in this sphere of legal relations. **Methodology.** The methods used in the survey were chosen according to the defined purpose, specific of object and subject of the research. The survey is based on the use of general and specific scientific methods. By means of cognition method the problems of legal background of contingency fee were studied. The method of comparative analysis was used while analyzing of legislation and scientific categories of the research. For theoretical investigation of various sides of the problem the methods of analysis and synthesis were used (in particular, for determent of the possibility of adaptation of foreign legislation to the processes that take place in modern Ukraine). **Scientific novelty** lies in the formulation of the scientific concept of application of contingency fee in the national legal field. The proposition was made to determine the amount of attorney's remuneration in the fixed sum or by applying of calculation formula, in particular in the percentage equivalent to the amount of claim, or otherwise provided that it can be clearly defined, the payment of which depend on the outcome of legal aid provision. It was proved that the limits of application of contingency fee must be established not by prohibitions and restrictions as to certain categories of cases, but by formation of moral and ethical characteristics of attorney, by the prohibition of abuse of the rights for contingency fee in the context of moral, material, disciplinary responsibility of attorney at law. **Conclusions.** On the basis of conducted research, it is established that the contingency fee, as a part of a fee of legal representative (attorney at law), belongs to the legal expenses for legal aid. The procedure of reimbursement of these expenses comprises: existence of provisions about contingency fee in the legal aid agreement with clear prescription of the rules of definition if its size and conditions of payment; confirmation of the fact of incurring of expenses for payment of contingency fee; compliance with the criteria of proportionality and reasonableness while distribution of court costs.*

Keywords: contingency fee; attorney's fee; legal aid expenses; court expenses; economic judicial procedure.